

علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره بیست و شش، شماره سوم، خرداد ماه ۱۴۰۳ (۳۴-۱۵)

موانع و چالشهای اجرای رویه‌های نوین حقوق بین الملل محیط زیست در حقوق ایران

فاطمه سادات اجاق زاده محمدی^۱

علی مشهدی^{*}

droitenviro@gmail.com

علی رضا آرش پور^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۹/۱۷

تاریخ دریافت: ۹۹/۹/۱۵

چکیده

معاهدات و رویه‌های بین المللی فراوانی در حفاظت از محیط زیست وجود دارد که مشمول اصول و قواعد حقوقی نوینی هستند که می‌تواند به گسترش حقوق بین الملل زیست محیطی، کمک وافری کنند. رویه اکثر معاهدات نوین مبتنی بر جبران خسارات زیست محیطی بوده است به گونه ای که حتی معاهدات و کنوانسیون‌هایی که در گذشته بحث جبران خسارت را نیز مطرح نموده اند در نسخه‌ها و نشستهای بعدی اصلاح گردید. ایران نیز همانند بسیاری از کشورها عضو پروتکل‌ها و کنوانسیون‌ها و معاهدات زیست محیطی مانند کنوانسیون تغییر آب و هوایی، کنوانسیون رامسر، کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه ازن، کنوانسیون بازل، پروتکل کارتاهینا، کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریایی و ... می‌باشد. اما در قوانین زیست محیطی و اجرای رویه‌های حقوقی در حفاظت از محیط زیست چندان موفق عمل نکرده است به گونه ای که الزام آوری چندانی در خصوص حفاظت از محیط زیست وجود ندارد و در مواردی که دولت خود آسیب زنده به محیط زیست است اشخاص حقیقی و یا سازمان‌های خصوصی غیردولتی سمتی در دفاع و شکایات زیست محیطی علیه دولت ندارند. سیاست حقوق ایران نیز برای جبران خسارات زیست محیطی مبتنی بر نظریه تقصیر است و عملاً مشکلات زیادی برای اثبات تقصیر پیش پای زیان دیده وجود دارد. بنابراین دلیل اصلی مشکلات اجرای رویه‌های نوین حقوق بین الملل محیط زیست در حقوق ایران، ناشی از ضعف و تصویب قوانین زیست محیطی و همچنین عدم الزام دولت و موسسات به اجرای کنوانسیون‌های بین المللی است.

واژه های کلیدی: موانع و چالشها، اجرای رویه‌های نوین، حقوق بین الملل محیط زیست، حقوق ایران.

۱- دانشجوی دکتری حقوق بین الملل عمومی، گروه حقوق، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

۲- دانشیار گروه حقوق عمومی و بین الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، ایران. * (مسئول مکاتبات)

۳- دانشیار گروه حقوق، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

Obstacles and Challenges of Implementing New Procedures of International Environmental Law in Iranian Law

Fatemeh Sadat Ojaghzadeh Mohammadi¹

Ali Mashhadi² *

[*droitenviro@gmail.com*](mailto:droitenviro@gmail.com)

Alireza Arashpour³

Admission Date: December 8, 2022

Date Received: December 5, 2020

Abstract

There are many international treaties and modern procedures in environmental protection which are subject to the modern legal principles and rules that can contribute greatly to the expansion of International Environmental Laws. The procedure of most modern treaties has been based on compensation for environmental damages in a way that even the treaties and conventions that did not mention compensation for damages in the past were amended in the following editions and sessions. Iran, like many other countries, is a member of Protocols, Conventions, and Environmental Treaties such as Climate Change Convention, Ramsar Convention, Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer, Basel Convention, Cartagena Protocol, Convention on the Prevention of Marine Pollution, but it (Iran) has not been very successful in Environmental Laws and implementation of Legal Practices in Environmental Protection in such a way that there is not much obligation regarding Environmental Protection and in cases where the government itself is the damaging party (side) to the environment, Real Entities or Private Non-Governmental Organization are in no position to defend or make Environmental Complaints against the Government. Also, Iran's Legal Policy for the Environmental Compensation of environmental damages is based on the Theory of Fault and practically there are a lot of problems for the injured party to prove the fault. Therefore, the primary reason for the difficulties of implementing the Modern Practices of International Environmental Law in Iranian Law is due to the infirmity and approval of Environmental Laws as well as the lack of obligation of the Government and Institutions to implement the international convention.

Keywords: Obstacles and Challenges, Implementation of Modern Procedures, International Environmental Law, Iranian Law.

1- Phd student, International Law, Department of Law, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.

2- Associate Professor, Department of Public & International Law, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran.
**(Corresponding Author)*

3- Associate Professor, Department of Law, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

مقدمه

تخریب گر محیط زیست نیستند بنابراین باید با کمک همه مشورها و ایجاد زیرساختهای حقوقی اقدام به این امر نمایند. اگرچه ایران به بسیاری از مهم‌ترین این کنوانسیون‌ها و معاهدات پیوسته است اما همچنان معضلات و مشکلات زیست محیطی فراوانی در اجرای این رویه‌ها در کشور وجود دارد که در این مقاله به بررسی علل و عوامل آن می پردازیم.

رویه‌های حقوق بین الملل محیط زیست

رویه‌های حقوق بین الملل محیط زیست شامل سه محور می باشد که در این مقاله مورد بررسی قرار می گیرد: ۱- رویه‌های نوین قضایی در حقوق بین الملل محیط زیست ۲- رویه‌های نوین نهادی با اجرایی در حقوق بین الملل محیط زیست ۳- رویه‌های نوین هنجاری در حقوق بین الملل محیط زیست. مشکلات و معضلات محیط زیستی پیرامون مردم جهان مانند تغییرات آب و هوایی، جنگل زدایی، کاهش تنوع زیستی، پسماندهای خطرناک و ... سبب شده برای حل این معضلات رویه‌هایی در حقوق بین الملل محیط زیست پیش بینی شود.

۱- رویه‌های نوین قضایی در حقوق بین الملل محیط زیست

آنچه عیان است به ثمر نشستن این تلاش برای حفظ محیط زیست مستمرا در گرو همکاری محاکم دادگستری، معاهدات و رویه‌های بین المللی خواهد بود (۱). به دلیل متنوع بودن مسائل پیرامون محیط، پیشرفت‌های علمی و تحولات سریع اجتماعی میان واقعه مورد پیش بینی توسط حقوق و واقعه عینی، تعارض میان حقوق و عدالت رخ خواهد داد و این امر سبب ناکارآمدی قوانین حقوقی در آن موارد خاص می گردد. همچنین با توجه به اختیاری بودن تصمیمات حقوق بین الملل، هم چنین دخالت عوامل مختلف در دعاوی بین المللی و چند وجهی بودن آن، اساسا این مسایل در سطوح بین المللی پرتنگ تر است (۲). منظور از آرای قضایی همان فعالیت، آرا و احکام دیوان‌های بین المللی (کیفری) در انجام وظیفه ترافعی شان (حل و فصل اختلافات) است که البته تنها دارای آثار الزام آور نسبت به طرفین دعوی است (۳). اصطلاح رویه قضایی هرگاه مطلق و بی قید و

افزایش رو به ازدیاد تخریب محیط زیست و آلودگی‌های زیست محیطی و عوارض ناشی از آن در تمام دنیا علی الخصوص کشورهای صنعتی باعث گردیده تا دولت‌ها از ابتدای قرن ۲۰ نگرانی جدی خود را از این موضوع در قالب سلسله نشستهایی که منجر به تدوین معاهدات، کنوانسیون‌ها و پروتکل‌های زیست محیطی گردید ابراز دارند. در حال حاضر چیزی نزدیک به ۲۸۵ موافقت نامه، پروتکل و معاهده منطقه ای و بین المللی در چارچوب حفظ و حمایت از محیط زیست و موضوعات پیرامون آن به نگارش درآمده که نزدیک به ۷۵ کنوانسیون، معاهده و پروتکل بین المللی و بقیه کاربرد منطقه ای دارند. عزم مجامع جهانی برای مقابله با معضلات زیست محیطی برای نخستین بار در «کنوانسیون استکهلم (۱۹۷۲)» رونمایی شد. در این کنوانسیون پیرامون انسان و محیط زیست بحث و تبادل نظر گردید و اهمیت حفاظت از محیط زیست و حق استفاده از محیط زیست سالم توسط انسان در ردیف حقوق بشر آورده شد. بر این مبنا کشور ایران نیز از محیط زیست دارای اهمیتی برخوردار بود به بسیاری از مهم‌ترین این کنوانسیون‌ها، معاهدات و پروتکل‌ها پیوست و سازمان حفاظت از محیط زیست عهده دار اجرای این کنوانسیون‌ها، معاهدات و پروتکل‌ها گردید.

پس از کنوانسیون استکهلم (۱۹۷۲)، حفاظت از محیط زیست و انسان در مقابل عوامل آلوده کننده محیط زیست، مواد خطرناک، آلوده گره‌های صنعتی، مواد نفتی، مواد شیمیایی، دی اکسید کربن، پسماندهای صنعتی و هسته ای، و ... مهم‌ترین دستور کار مجامع بین المللی بود که هر کدام از این موضوعات منجر به تصویب یک یا چند معاهده و کنوانسیون گردید. همچنین شکل گیری و تصویب کنوانسیون‌ها و معاهدات الزام آور حقوقی در زمینه حفظ محیط زیست انسانی و طبیعی روند پر شتابی را طی کرده است.

آنچه اهمیت این کنوانسیون‌ها و معاهدات و پیوستن اکثر کشورهای جهان به آن را آشکار می سازد این است که کشورها به تنهایی قادر به حفظ و حراست محیط زیست و مقابله با عوامل

ند از: مجموعه مقررات رفتاری بین المللی فائو در خصوص توزیع و استفاده از حشره کش‌ها، شورای صنعت جهانی برای محیط-زیست، اصول والدزیا مسئولیت مشترک زیست محیطی^۱، ابتکار مسئول مراقب انجمن تولید کنندگان مواد شیمیایی، بیانیه گروه داچ / شل^۲ در خصوص اصول کلی تجارت، منشور تجاری اتاق بازرگانی بین المللی^۳ در خصوص توسعه پایدار و ... مهم ترین وظایف این رویه‌ها نظارت موثر بر قوانین کشورها که بر اساس آن، استانداردهای محیط زیستی مورد رعایت قرار گیرد. رویه‌های هنجاری در حقیقت نه در قالب قانون و نه در قالب کنوانسیون‌ها و معاهدات است بلکه در قالب عرف اخلاقی در رفتار دولت‌ها و یا دستورالعمل‌های اخلاقی شرکت‌ها و موسسات خصوصی برای حفاظت از محیط زیست می باشد (۷).

۳- رویه‌های نوین نهادی یا اجرایی در حقوق بین الملل محیط زیست

یکی از مهم ترین منابع حقوق بین الملل محیط زیست، «رویه‌های نوین نهادی یا اجرایی یا هنجارهای قراردادی» است. معاهده یک توافق بین المللی انعقاد یافته مکتوب میان دولت‌ها می باشد و مشمول حقوق بین الملل است. اکثر معاهدات زیست محیطی به لحاظ جغرافیایی معاهدات در بر گیرنده تمام جوامع (جامعه بین المللی) است و به مشکلات جهانی حقوق محیط زیست (آب، هوا، فضا، خاک و تنوع زیستی) می پردازند. هنجارها و اصول مورد قبول جامعه ملل، به مانند حقوق بشر اگر در سطوح منطقه ای و ملی اجرا و اعمال گردند، قطعاً مؤثرتر هستند.

وضع استانداردهای متفاوت برای کشورهای در حال توسعه

استانداردهای مختلف به معنای بکارگیری استانداردهای متناسب با توانایی و پیشرفت کشورهای پیشرفته در مقابل کشورهای جهان سوم و در حال توسعه برای حفاظت از محیط زیست می-باشد (۸). این استانداردها می تواند بین المللی یا ملی باشد. در این خصوص اعلامیه ریو، استانداردهای ملی را مطابق اصل ۱۱

شرط استفاده شود، منظور مجموع آراء قضائی است. امادر معنای تخصصی در جایی کاربرد دارد که محاکم در خصوص یکی از مسائل حقوقی روش یکسانی را در صدور احکام در پیش گیرند (۴). به نظر نگارنده رویه مشابهی که در صدور احکام قضایی در دادگاه‌های مختلف به ماهیت مشابه ولی رای یکسان، به لحاظ الزام حقوقی مبنای حکم مراجع قرار گیرند، رویه قضایی نامیده می شود.

رویه‌های قضایی در حقوق بین الملل دارای مشکلاتی است که می بایست توسط مجامع بین المللی در عرصه حقوق محیط زیست، مرتفع گردد. رویه‌های قضایی در عرصه محیط زیست باید به گونه ای باشد که بتواند مشکلات لاینحل محیط زیستی را حل نماید (۵). وجود اختلافات در روابط بین الملل امر عادی جلوه می کند که می بایست بر اساس اصول و قوانین و عرف حقوق بین الملل محیط زیست به صورت مسالمت آمیز مورد حل و فصل قرار گیرد.

اگر مراجعه کشورها به مجامع بین المللی برای حل و فصل اختلافات میانشان نبود، اساساً امروزه اصولی مدون در زمینه حقوق بین الملل محیط زیست وجود نداشت (۶). با اهمیت ترین مسأله که در صحنه حقوق بین الملل محیط زیست و در موضوعات متفاوت در این حوزه وجود دارد، نبود زیرساختهای مناسب برای قانونگذاری عام است. از آنجا که تلاش برای به ثمر رسیدن تعهدات بین المللی چندجانبه طولانی، کم سرعت و چالشی می باشد که در جهت تبدیل شدن به یک قانون عام بستگی به تعهدات دولت ها دارد و نیز کشورهایی که آن را تصویب کرده اند. بنابراین زمان طولانی قانونی شدن تعهدات چندجانبه توسط دولت ها مطابق قوانین داخلی کارایی این معاهدات را با ابهام روبرو ساخته است.

۲- رویه های نوین هنجاری در حقوق بین الملل محیط زیست

تعداد زیادی مقررات هنجاری و دستورالعمل‌ها در حقوق بین الملل محیط زیست توسعه یافته است، از جمله مهم ترین رویه‌های نوین هنجاری در حقوق بین الملل محیط زیست عبارت

3- Dutch/shell
4- ICC

1- valdez
2- CERES

مشترک اما متفاوت» به عنوان اصل راهنمای حاکم بر کنوانسیون ساختاری، ویژگی منحصر به فردی به این کنوانسیون بخشیده است (۸).

پروتکل ایمنی زیستی کارتاهینا

پروتکل کارتاهینا در سال ۲۰۰۰ میلادی در مونترال کانادا به تصویب رسید و الزامات و تعهدات عمومی و اختصاصی برای دولت‌های عضو ایجاد نموده است. در جهت اهمیت تنوع زیستی و حفظ و استفاده پایدار از آن و با هدفهایی که در دیباچه کنوانسیون تنوع زیستی بیان گردیده، پروتکل ایمنی زیستی کارتاهینا در تاریخ ۲۹ مرداد ۱۳۸۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. قانون ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران نیز در مورخه ۲۷ اردیبهشت ۱۳۸۸ تصویب و در ۷ مرداد ۱۳۸۸ اجرایی گردید. پروتکل ایمنی زیستی کارتاهینا تنها در ماده ۲۷ راجع به بررسی خسارت سخن به میان آورده است. قانون ایمنی-زیستی مذکور در ماده ۶ مطالب مختصری در خصوص روشهای جبران خسارت به میان آورده و در آیین‌نامه اجرایی تنها به دایره وسعت خسارت پرداخته است (۱۱). قانون ایمنی زیستی که برای نخستین بار متولیان صدور مجوز و تدوین مستندات ارزیابی مخاطرات زیست محیطی را مورد توجه قرار داده است، دولت جمهوری اسلامی ایران بدون مطالعات جامعه شناختی رفتاری به جرم انگاری در حوزه زیست فناوری مدرن پرداخته است (۱۲). دولت ج.ا.ا. در تدوین تخلفات و جرم انگاری دقت نظر کافی و وافی را نداشته است. قانونگذار آنچنان اقدام به جرم انگاری نمود بدون اینکه این رفتارها توسط اساتید، جامعه شناسان و جرم شناسان مورد کارشناسی و کنکاش قرار گرفته باشد. جرم انگاری به لحاظ مطالعات ساختاری جامعه شناسی حقوقی و جنایی، آخرین حربه قانونگذار برای پیشگیری و مقابله و پایان دادن به یک رفتار انحرافی در جامعه است.

حقوقدانان ایرانی در تفسیر ماده ۲۷ پروتکل ایمنی زیستی کارتاهینا دو نظر مختلف آورده اند: در تفسیر نخست اشخاص حقوقی و حقیقی در صورت بروز خسارت، خود دارای مسئولیت می باشند و نه دولت متبوع آنها. البته این به معنای رفع سایر مسئولیت‌های بین المللی دولتها و رعایت اصول کنوانسیون تنوع

بیان می دارد: «کشورها باید قوانین زیست محیطی مؤثر را تصویب کنند. در استانداردهای محیطی، اهداف و اولویتهای مدیریت، باید منعکس کننده بستر زیست محیطی و توسعه ای باشد که در آن اعمال می شود. استانداردهای اعمال شده توسط برخی از کشورها ممکن است برای سایر کشورها، به ویژه کشورهایی در حال توسعه، نامناسب و از نظر اقتصادی و اجتماعی غیرمجاز باشد» (۹). پروتکل مونترال در خصوص مواد کاهنده لایه اوزون می باشد که در سال ۱۹۸۷ مصوب شد. این پروتکل به کشورهای در حال توسعه اجازه می دهد تا اقدامات کنترلی تصریح شده در پروتکل را با تاخیر ۱۰ ساله انجام دهد (۸). بنابراین از آنجا که زیرساخت‌ها و قوانین توسعه ای در خصوص محیط زیست در کشورهای مختلف متفاوت است و بخصوص کشورهای در حال توسعه فاصله زیادی با کشورهای توسعه یافته دارند لذا اجرای پروتکل‌ها، کنوانسیون‌ها و موافقت‌نامه‌های زیست محیطی برای کشورهای در حال توسعه کمی متفاوت است چراکه زیرساخت‌های حقوقی برای تصویب در این کشورها نیاز به زمان دارد.

کنوانسیون ساختاری تغییرات آب و هوایی

مقدمه کنوانسیون ساختاری راهبردها و خط‌مشی‌های جامعه بین المللی را پیرامون تغییرات اقلیمی در یک سند الزام‌آور مشخص نموده است. این کنوانسیون علاوه بر مقدمه مذکور، در دو ماده دیگر نیز به تبیین اصول، هدف و هنجارهای پیشروی اعضا اقدام نموده است. کنوانسیون بر مبنای ۴ اصل (۱- اصل انصاف درون و بین نسلی ۲- اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت ۳- اصل احتیاط و ۴- اصل همکاری) دولتهای عضو را به همکاری موظف نموده است (۱۰). ارزیابی روشهای مواجهه با عدم قطعیت علمی نشان می دهد که با توجه به مشکلات حقوقی موجود برای اجرای کنوانسیون ساختاری تغییرات آب و هوایی هنوز اتفاق نظر و رویه مشترکی برای اجرای این روش‌ها وجود ندارد. با این حال پیشنهادهایی مبنی بر اتخاذ روش واحد مبتنی بر پراتیک دولتها، اجرای آن در نظام حقوقی داخلی کشورها و توسعه معاهدات محیط زیستی مبتنی بر الزام اجرای کنوانسیون شده است. تعهدات دولتهای عضو شامل تصویب اصل «مسئولیت

پروتکل کیوتو (کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای)

پروتکل کیوتوپاسخ بین المللی به هشدارهای جامعه علمی در مورد سهم انتشار گازهای گلخانه‌ای در تغییرات آب و هوایی بود که منجر به مذاکره کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا (UNFCCC) شد. در کمتر از هفده ماه، بیش از ۱۴۰ کشور در مورد چارچوب چند جانبه با هدف تثبیت "غلظت گازهای گلخانه‌ای در جو در سطحی که مانع از تداخل خطرناک انسان شناسی با سیستم آب و هوا شود" به توافق رسیدند (۱۵). این کنوانسیون مانند دیگر کنوانسیون‌های ساختاری واجد یک تعهد کلی در خصوص تثبیت انتشار گازهای گلخانه‌ای بر اساس سطح انتشار سال ۱۹۹۰ است بی آن که حدود و شیوه ایفای این تعهد کلی مشخص شده باشد. از این رو از همان اولین جلسه کنفرانس، اعضای کنوانسیون ۱۹۹۴ گرایش دولت‌ها به تصویب سند الزام آور دیگری که دارای تعهدات دقیق تر و مشخص تر باشد عیان گشت، به گونه ای که متن این سند در کنفرانس سوم کیوتو در تاریخ ۱۱ دسامبر ۱۹۹۷ تصویب شد و پروتکل از ۱۶ مه سال ۲۰۰۵ لازم‌الاجرا گردید و در حال حاضر ۱۷۶ کشور طرف پروتکل هستند. پروتکل کیوتو برای دقت نظر و بیان دقیق تعهدات تبیین شده در کنوانسیون ساختاری به تصویب رسید (۱۰). البته شاید یکی از دلایلی که کشورهای زیادی به این کنوانسیون پیوستند یکی انتشار سریع گازهای گلخانه‌ای و آسیب آن به طبیعت و دیگری مساله کم چالش بودن این کنوانسیون برای دولت‌های مختلف بود به گونه ای که سرعت تصویب و تعداد دولتهایی که به آن پیوستند موید این مطلب است.

موفقیت این پروتکل بدون همکاری کامل جامعه مدنی غیرممکن خواهد بود. همچنین، به دلیل اینکه میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای، به ویژه CO₂، در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، از جمله برزیل، چین، هند و مکزیک به سرعت در حال افزایش است، جامعه جهانی در نهایت مجبور است مذاکرات مربوط به لغو حکم برلین و تجدید نظر در پروتکل کیوتو را آغاز کند (۱۶).

یکی از بزرگترین معضلات زیست محیط در اجرای پروتکل کیوتو عدم رعایت آن توسط کشورهای قدرتمند و توسعه یافته مانند چین، آمریکا، روسیه و ... است. به گونه ای که این عدم التزام

زیستی و پروتکل آن همچنین اجرای حکم و تعقیب در داخل در خصوص واردکنندگان خسارت، نیست. تفسیر دوم معتقد است دولت‌ها به عنوان اعضای تعهدات پروتکل کارتاهینا مانند ماده ۲۷ پروتکل مسئولیت جبران خسارت را پذیرفته است. از این منظر در صورت بروز خسارت، دولت آن کشور مسئول می باشد. ضمناً در پروتکل کارتاهینا غیر دولت‌ها را مسئول جبران خسارت نمی‌داند. بنابراین هدف اصلی از کنوانسیون‌ها حفاظت محیط زیست و پیشگیری از تخریب آن و حتی در مواردی ارتقای وضع موجود است (۱۱). پروتکل تلاش می‌کند از تنوع زیستی در برابر خطرهای بالقوه موجودات زنده اصلاح شده ناشی از بیوتکنولوژی مدرن حفاظت کند (۱۳). بر اساس این پروتکل گفتگو از مسئولیت واردکنندگان خسارت به محیط زیست توسط حکومت مطرح نیست، بلکه دفاع از محیط زیست در مقابل هر نهاد یا شخص حقوقی یا حقیقی است که صدمه به «حقوق همبستگی»، مانع ایفای حقوق مدنی، انسانی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود (۱۱). شناسایی خسارت، تشخیص خسارت، شناسایی عواقب این تأثیر، شناسایی خسارت دیدگان، و ... در راستای مسئولیت‌های مدنی بین المللی دولت‌ها قرار گرفته است. پروتکل محیطی مناسب برای کاربردهای زیست محیطی، خطرات احتمالی را برای محیط زیست و سلامتی انسان به حداقل می‌رساند (۱۴). دولت‌ها می‌بایست بموجب ماده ۵ این کنوانسیون با هم همکاری کنند، به موجب ماده ۶ اقدامات کلی برای حفاظت و بهره برداری پایدار از منافع مذکور معمول دارند و به موجب ماده ۷۹ به تشخیص تنوع زیستی و نظارت بر آن و حفاظت بیرونی و درونی تعهد کرده اند (۱۱). ایراد اساسی پروتکل ایمنی زیستی کارتاهینا این است که بر مبنای اصل احتیاطی شکل گرفته است و از آنجا که اصل احتیاط یکی از اصول مهم و اساسی حقوق بین الملل محیط زیست است که همواره دولت‌ها و سازمان‌های بین المللی برای اجرای آن با مشکلاتی روبرو هستند یکی از مشکلات و معضلات اجرایی اصل حیاتی در حقوق بین الملل محیط زیست ابهام در مسئله عدم قطعیت علمی است که برخی از حقوقدانان تلاش نموده اند راه حل‌ها و راهکارهایی را برای رفع آن ارائه نمایند.

در حقوق ایران بر اساس ماده ۱۸ قانون مدیریت پسماندها (مصوب ۱۳۸۳) بازگرداندن وضع موجود به حالت سابق را برای آلودگی‌های زیست محیطی ناشی از پسماندها تبیین شده است (۱۷). مشکل اساسی پروتکل‌ها و کنوانسیون‌های مرتبط با بحث پسماندها عدم الزام برخی کشورهای عضو حتی غیرعضو در تولید پسماندهای خطرناک، هسته ای و الکترونیکی است. این بخصوص از جانب کشورهای پیشرفته سبب بی اعتمادی جامعه جهانی به مجامع بین الملل محیط زیست در حفاظت از پسماندها است.

کنوانسیون در ارتباط با خسارات ناشی از حمل و نقل زباله‌های خطرناک و جبران آن در قالب پروتکل الحاقی قائل به استاندارد دوگانه مسئولیت مبتنی بر تقصیر و مسئولیت مطلق می باشد و با اعمال محدودیت مالی در مسئولیت مطلق، جهت تضمین حداقل جبران خسارت از طریق بیمه اجباری، جبران مالیات تکلیفی و محدودیت زمانی، رژیم حاکم بر کنوانسیون بازل را ارتقا داده است. پروتکل الحاقی برخلاف سایر کنوانسیون‌های بین المللی مرتبط با زباله‌های خطرناک، مسئولیت مطلق را تنها متوجه حامل ندانسته بلکه افراد دیگر را با توزیع زمانی مسئولیت، مشمول مسئولیت مطلق دانسته است (۲۱).

از نقاط قوت کنوانسیون‌های بین المللی راجع به زباله‌های خطرناک تغییر مسئولیت مدنی از مسئولیت مبتنی بر تقصیر به مسئولیت مدنی مطلق است. مسئولیت مطلق هم در بحث جبران خسارت قابل قبول تر است و هم در سرعت جبران خسارت.

رویه قضایی مقابله با گازهای گلخانه ای و دی اکسید کربن

پیشرفت صنعتی در دنیا سبب افزایش انتشار گازهای گلخانه ای گردیده است. این مساله سبب افزایش غلظت آلاینده‌ها به خصوص دی اکسید کربن و گازهای گلخانه ای در جو شده است. افزایش غلظت آلاینده‌ها سبب آسیب به لایه اوزون گردیده است.

فناوری جمع آوری و انباشت دی اکسید کربن در زیر بستر دریاها یک فناوری جدیدی است که معایب و مزایایی به همراه دارد. چالش‌های اساسی استفاده از این فناوری آلودگی محیط زیست ناشی از کارکرد نادرست یا نایجای آن و افزایش تولید گاز دی

سبب شده است خدشه جدی به این پروتکل‌ها وارد شده و ضمانت اجرای آن را زیر سوال ببرد.

حراست از محیط زیست در برابر پسماندها و زباله‌های خطرناک

امروزه قواعد و اصول زیست محیطی در زمینه آلودگی منبعث از پسماندها علاوه بر اینکه جزء قواعد الزام آور در آمده اند حتی در مواردیبه عنوان قواعد عرفی مطرح می شوند. ذکر این نکته ضروری است که اگرچه اکثر اسناد بین الملل محیط زیست به مسئولیت دولتها ناشی از خسارت وارده از پسماندهای خطرناک اشاره کرده اند (۱۷). اما مشکل اساسی در کنوانسیون‌های زیست محیطی و به طور خاص کنوانسیون بازل، عدم اشاره به نحوه جبران خسارت در زبان‌های وارد شده ناشی از پسماندها و زباله‌های خطرناک است.

پروتکل اولین مکانیسم در قوانین بین المللی محیط زیست برای اجرای مسئولیت و تأمین کافی و سریع جبران خسارات ناشی از تجارت زباله‌های خطرناک است (۱۸). یکی از مهم‌ترین مشکلات محیط زیست در سالهای اخیر مشکل مدیریت ناصحیح پسماندها است. واقعیت این است حفظ محیط زیست و مقابله با آلودگی‌ها و پسماندها و زباله‌های خطرناک، امری نیست که دولتها به تنهایی بتوانند از عهده آن برآیند چراکه هزینه‌های حفظ و نگهداری از محیط زیست بسیار بالا است که باید با همکاری بین دولتی و بین المللی این مشکل حل شود (۱۹). تصمیم گیرندگان در تعیین استانداردهای زیست محیطی با محدودیت‌های زیست محیطی، تکنولوژیکی، اقتصادی و سیاسی روبرو هستند. استانداردهای محیطی برای محافظت از محیط زیست در برابر اثرات منفی فعالیت‌های انسان شناسی تنظیم شده است (۲۰). حفاظت محیط زیست از پسماندهای خطرناک به دلیل خواص فیزیکی و شیمیایی و خطرات بیولوژیکی، هسته ای و شیمیایی از اهمیت ویژه برخوردار است. اما بر اساس قواعد مسئولیت مدنی، دولت آلوده کننده محیط زیست اگر دامنه آلودگی‌های ایجاد کننده اش فرامرزی باشد، چه این آلودگی ناشی از پسماندهای خطرناک باشد و چه نباشد، دولت آلوده کننده مسئول است و وظیفه دارد به جبران خسارت بپردازد.

اکسید کربن است. اگرچه مقررات کنوانسیون دریاها (۱۹۸۲)، کنوانسیون لندن (۱۹۷۵)، پروتکل منضم به آن (۲۰۰۶) و حتی برخی دستورالعمل‌های مصوب اتحادیه اروپا که حاوی مقررات زیست محیطی در این خصوص قابل توجه می باشد اما هنوز برخی چالش‌های موجود از جمله پی آمدهای زیست محیطی ناشی از کاربرد این فناوری نیازمند بررسی و تحلیل جدی تر در رویه‌ها و اسناد حقوقی بین المللی است. بر اساس کنوانسیون ۱۹۸۲ استفاده از این فناوری آزاد است. توجه شود ماده ۱۹۷ این سند دولت‌ها را ملزم می کند تا در چارچوب‌های منطقه ای و جهانی به منظور ایجاد تعهدات بین المللی منطبق با کنوانسیون برای حفاظت رعایت از محیط زیست بین المللی همکاری کنند و ماده ۲۳۷ آن لزوم رعایت اسناد دیگر حقوقی گذشته در زمینه محافظت از محیط زیست دریایی را مورد تاکید قرار می دهد. در پروتکل ۱۹۹۲ با شرایطی خاص و در صورتی که انتقال دی اکسید کربن به شیوه ای مناسب و با بهره گیری از تدابیر و پیشرفت‌های ایمنی صورت پذیرد استفاده از این فناوری ممکن خواهد بود (۲۲).

مشکل اساسی پروتکل‌ها و کنوانسیون‌های مرتبط با بحث گازهای گلخانه ای و دی اکسید کربن عدم الزام برخی کشورهای عضو حتی غیرعضو در تولید گازهای گلخانه ای و دی اکسید کربن است. کشورهای صنعتی که برای رسیدن به رشد اقتصادی در زمینه آلودگی محیط زیست و تولید دی اکسید کربن همپای رشد اقتصادی نیز گام بر می دارند.

کنوانسیون رامسر (حقوق بین الملل خاص حاکم بر حفاظت از تالاب‌ها)

کنوانسیون رامسر به عنوان تنها کنوانسیون جهانی پایه گذاری شده در ایران و قدیمی ترین معاهده بین الدولی جهانی با تاکید بر حفاظت و استفاده پایدار از طبیعت و تنها کنوانسیون بین المللی حفاظت از تالاب‌ها است. گرچه نام رسمی کنوانسیون؛ کنوانسیون تالاب‌های با اهمیت بین المللی به ویژه به عنوان زیستگاه پرندگان آبی است ولی طی گذشت سال‌ها کنوانسیون نگرش خود را چنان گسترش داده که تمام ابعاد حفاظت و استفاده معمول و پایدار از تالاب‌ها را در بر می گیرد. از این رو به کنوانسیون حفاظت از تالاب‌ها یا کنوانسیون رامسر شهرت دارد.

این کنوانسیون در فوریه ۱۹۷۱ یعنی ۱۳ بهمن ۱۳۴۹ منعقد و در ۲۱ دسامبر ۱۹۷۵ لازم الاجرا شد (۲۳).

هدف کنوانسیون رامسر حفظ و استفاده غیرمخرب از تالاب‌ها از طریق اقدامات محلی، ملی و همکاری‌های بین المللی به عنوان گامی در جهت رسیدن به توسعه پایدار در سراسر جهان است. کنوانسیون رامسر در اجرای تعهدات خود با نهادها و ارگان‌های مختلفی از مجموعه سازمان ملل متحد همکاری می کند. بر طبق این کنوانسیون دولت‌های طرف معاهده ملزم به رعایت موارد زیر می باشند: ۱- ثبت حداقل یک سایت واجد معیارهای کنوانسیون رامسر در فهرست تالاب‌های با حمایت بین المللی، ۲- ترویج استفاده معقول و حفاظت از تالاب‌ها ۳- ملی کردن حفاظت از تالاب‌ها ۴- تشکیل مناطق حفاظت شده تالاب طبیعی و گسترش آموزش در زمینه بهره‌برداری از تالاب‌ها و مشاوره با دول عضو کنوانسیون در زمینه نحوه اجرای کنوانسیون رامسر (۲۴). حفاظت از محیط زیست تالابها طبق قوانین بین المللی از طریق روشهای مختلفی از جمله کنوانسیونها، اصول عرف حقوق بین الملل آب و تصمیمات دیوان بین المللی دادگستری انجام می شود. کنوانسیون رامسر که به طور خاص بر حفاظت از تالاب‌ها از طریق حفاظت و "استفاده عاقلانه" از چنین اکوسیستم و منابع آن تمرکز دارد (۲۵). برای گسترش رویه‌های قضایی و بین المللی در خصوص حفاظت از محیط زیست در گام اول ایران بایستی در قوانین زیست محیطی و اقتصادی خود بازنگری اساسی کند و استفاده غیر معقول از محیط زیست را محدود و منع نماید. دوم اینکه ایران می بایست مفهوم استفاده معقول را تبیین نماید. سوم قوانین و ارزیابی‌های زیست محیطی خود را بهبود بخشد و در مرحله چهارم بایستی هماهنگی کامل میان سازمان‌های متولی امر توسعه اقتصادی و ارگان‌های متولی حفاظت محیط زیست صورت گیرد (۲۴).

متأسفانه اهمیت تالاب‌ها در کشورهای در حال توسعه علی رغم پیوستن به کنوانسیون رامسر به شدت مشهود است. این مساله در کشور ایران که خود نیز مقر ابتدایی این کنوانسیون بوده است نیز وجود دارد. اهمیت تالاب‌ها به گونه ای است که در برخی معضلات سبب نابودی هزاران قطعه پرند کمباز و مهاجر می گردد. بنابراین یکی از ضعف‌های کنوانسیون رامسر عدم ضمانت

شده باشد، نظریه مسئولیت محض برای جبران خسارت توسط دولت مناسب تر از سایر نظریه‌ها برای سهولت در دادرسی به نظر می‌رسد (۲۷). طبق قانون اساسی حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعدی باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند وظیفه همگانی تلقی گردیده است از اینرو فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و ... که با آلودگی یا تخریب محیط زیست همراه باشد، ممنوع است. اصول ۸ و ۵۰ قانون اساسی ج.ا. وظایف و تکالیفی برای مقابله با تخریب و آلودگی محیط زیست در نظر گرفته است. اصل ۸ در قالب وظیفه امر به معروف و نهی از منکر علاوه بر مردم به دولت نیز اشاره می‌کند اما اصل ۵۰ قانون اساسی وظیفه عمومی پرداخته و به وظیفه دولت اشاره ای نکرده است (۲۸).

ارزیابی مقدار خسارات وارده، نحوه جبران خسارت، نحوه پرداخت خسارت، نقش دولت در جبران خسارت، نقش دولت در وارد ساختن خسارت، مشکل اثبات خسارت، یکسان نبودن نحوه جبران خسارت و ... از مهم‌ترین مشکلات حقوقی پیش روی قوانین ج.ا. است. این مساله حقوق دانان و مردم را با مشکلاتی مواجه ساخته است. و نظریه‌های مختلف مسئولیت مدنی نتوانسته اند خسارات زیست‌محیطی را کاملاً جبران کند.

در دعاوی زیست محیطی میان دولت و اشخاص، دیوان عدالت اداری صالح برای رسیدگی است اگرچه تعیین میزان خسارت وارده، بر عهده دادگاههای عمومی است. اما اگر اشخاص حقیقی، اعتراض خود را از طریق نهادهای دولتی برای حمایت از محیط زیست (مثل سازمان محیط زیست) مطرح کنند دادگاه عمومی صلاحیت رسیدگی دارد (۲۹). با وجود تلاش قوه قضاییه برای عملیاتی کردن وظیفه پیشگیری مندرج در قانون اساسی، هم اکنون برنامه‌های پیشگیری از جرایم زیست محیطی در قالب رسمی و دولتی صرف، از اقبال چندانی برخوردار نیست. موفقیت این برنامه‌ها منوط به مشارکت مردم، سازمان‌های غیر دولتی (NGO) و کنشگران جامعه مدنی است، همانگونه که اعلامیه ریو و دستور ۲۱ به این موضوع اشاره کرده و بر تعهد و مشارکت جدی همه گروه‌های اجتماعی در تحقق اهداف، سیاست‌ها و مکانیسم‌های دفاع از حقوق محیط زیست تاکید دارد (۲۶).

اجرای قوی و عدم حمایت از کشورهایی است که با خطر نابودی تالاب‌ها مواجه هستند، می‌باشد.

کارکرد حقوقی سازمانهای غیر دولتی در حفاظت محیط

زیست؛ بررسی قوانین حقوقی ایران

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در زمینه حفاظت محیط زیست و همچنین مشروعیت ایجاد و فعالیت سازمان‌های غیردولتی دو اصل مهم پیش‌بینی شده است. در اصل ۵۰ این قانون حفاظت از محیط زیست یک وظیفه همگانی تلقی گردیده است همچنین فعالیت‌هایی که موجبات تخریب یا آلودگی و نابودی محیط زیست را می‌شود ممنوع شده است. به موجب این اصل همه مردم ایران وظیفه دارند در جهت حفظ و حمایت از محیط زیست خود اقدام کنند و بر این مبنا تأسیس و عضویت در سازمان‌های غیردولتی (NGO) زیست محیطی می‌تواند در راستای اصل ۵۰ قانون اساسی و در جهت حفظ محیط زیست و توسعه پایدار تلقی گردد. دومین اصلی که بر اساس آن ایجاد و فعالیت سازمان‌های غیردولتی اشاره شده است اصل ۲۶ قانون اساسی است قانون گذار (با اقتباس از اصل آزادی اجتماعی مندرج در ماده بیستم اعلامیه جهانی حقوق بشر در اصل مذکور) مقرر می‌دارد که احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی و اقلیت‌های دینی شناخته شده آزادند مشروط به اینکه اصول استقلال، آزادی و وحدت ملی موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی را نقض نکنند. هیچ کس را نمی‌توان از شرکت در آنها منع کرد و یا به شرکت در یکی از آنها مجبور ساخت (۲۶).

یکی از اهداف حقوق مسئولیت مدنی، جبران خسارت است. این مساله در بحث محیط زیست و خسارت‌های وارده به آن نیز مصداق دارد و از اهمیت ویژه‌ای در کنوانسیون‌ها و معاهدات بین المللی برخوردار است و تلاش حقوقدانان برای نظریه پردازی پیرامون آن را برانگیخته است.

در حقوق ایران از آنجا که دولت حافظ منافع عموم است و مردم نیز به موجب قوانین و مقررات مختلف حق برخورداری از محیط زیست سالم را دارند، جبران زیان‌های وارد شده توسط دولت ضروری است. اگر آلودگی‌های زیست محیطی توسط دولت انجام

متاسفانه در کشور ایران به طور کلی جایگاه مناسبی برای سازمان‌های مردم‌نهاد وجود ندارد. اگرچه سازمان‌های غیردولتی در ایران بیشتر غیرسیاسی هستند اما نتوانسته‌اند جایگاه خوبی در میان مردم به دست آورند. این مساله در زمینه حفاظت از محیط زیست نیز مشهود است. اگرچه تلاش‌های خوبی در این زمینه انجام شده است اما کافی نیست و بیشتر جنبه غیرحقوقی و نمادین دارد.

حق دادخواهی سازمان‌های غیردولتی در دعاوی زیست محیطی

بهره‌گیری از ظرفیت‌های مردمی و حضور فعال سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO) می‌تواند با رفع مشکلات و چالش‌های زیست‌محیطی کمک شایانی نماید.

اقبال این سازمان‌ها و شناسایی حق طرح دعوا در اسناد بین‌المللی مانند کنوانسیون حمایت از محیط زیست از طریق حقوق کیفری تبیین شده است. ماده ۱۱ این کنوانسیون به گروه‌های زیست محیطی از جمله سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی به عنوان ذی نفع برای طرح دعاوی زیست‌محیطی سمت اعطا کرده است. در نظام حقوقی ایران به طور صریح هیچ قانونی حق دسترسی سازمان‌های غیردولتی (NGO) را به مراجع قضایی تصریح نکرده است و چنین حقی را حسب موضوع دعوا به متولیان دولتی محدود کرده است. این خلاء حقوقی مشکلات عملی بسیاری برای سازمان‌های زیست محیطی که در صدد واکنش در قبال آسیب‌های زیست محیطی هستند ایجاد می‌کند با این وجود در حقوق موضوعه ایران به استناد برخی مقررات پراکنده و ارائه تفسیری موثر از آنها می‌توان حق دسترسی به مراجع قضایی را استنباط نمود (۲۶). در کشورهای فرانسه، ایتالیا، هلند و پرتغال سازمان‌های غیردولتی (ENGOها) حق دارند مشاهدات را به مرجع ذیصلاح ارائه دهند و از آن بخواهند که اقدام به عمل کند. مقامات ذیصلاح باید دلایل خود را برای انتخاب (با عدم پذیرش) عمل بیان کنند و ENGO حق دارند مبنای تصمیم مقام را (چه در دادگاه و چه در دادگاه صالح، مستقل و بیطرف) سؤال کنند (۳۰).

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان موانع عمده پیشروی سازمان‌های غیردولتی در پیشگیری و سرکوب جرایم زیست‌محیطی را ناشی

از عوامل زیر دانست برخی از این عوامل به این سازمان‌ها مربوط است و بعضی دیگر خارج از اختیار آنهاست: الف) تنوع زیاد سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی و عدم هماهنگی بین آنها ب) روابط کم‌رنگ این سازمان‌ها با دولت و نهادهای دولتی ج) پراکندگی وظایف و صلاحیت‌های زیست محیطی به این سازمان‌ها د) واسطه و سلطه گسترده دولت و نهادهای دولتی بر محیط زیست د) نبود قانونی جامع و مستقل در خصوص تاسیس و فعالیت سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی ه) نبود سازوکارهای قانونی موثر برای مشارکت فعالانه سازمان‌های مردم‌نهاد در فرآیند قضایی و نبود وزارتخانه محیط زیست و عدم پاسخگویی رئیس سازمان حفاظت محیط زیست در مقابل مجلس شورای اسلامی (۲۶)

تبیین نقش سازمان‌های غیردولتی در پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی مستلزم آن است که موضع نظام حقوقی ایران در شناسایی حق دادخواهی برای این سازمان‌ها بررسی و آسیب شناسی گردد. شناسای این حق یکی از معیارهایی که بر اساس آن می‌توان جایگاه و اهمیت است مشارکت را ارزیابی نمود امری که نقش مهمی در روند اجرای مقررات زیست محیطی ایفا می‌کند.

شرکتهای فراملی و رعایت حقوق محیط زیست

استانداردهای زیست محیطی متعددی در حقوق بین‌الملل محیط زیست وجود دارند که قابل تسری به شرکت‌های فراملی می‌باشند. اصولی همچون یکپارچه سازی، مراقبت کافی، احتیاط، ارائه اطلاعات زیست محیطی، مشورت عمومی و استفاده پایدار از منابع طبیعی به واقع در حال تبدیل شدن به تعهدات زیست محیطی شرکت‌های فراملی هستند. این اصول که در قالب حقوق نرم و در اسناد مختلفی مانند اعلامیه استکهلم، ریو و دستور کار ۲۱ مورد تصویب قرار گرفته‌اند. با گذشت زمان و با تطبیق رویه عملی دولت‌ها می‌توانند به شکل قاعده الزام آور حقوق بین‌الملل عرفی درآیند (۳۱). معاهده مسئولیت پذیری بین‌المللی شرکت‌ها (پیمان TNC) کمک می‌کند تا تعهدات مربوط به حفاظت از محیط زیست کشور میزبان عملی شود. چنین پیمانی، به عنوان یک ابزار قانونی، می‌تواند از افراد و جوامع در برابر نقض حقوق بشر در شرکت‌های فراملی محافظت کند. در میان بسیاری از

از آلودگی نفتی و ایجاد صندوق‌های ذخیره حمایتی را پوشش بیمه‌ای اندیشیده شده است (۳۴).

با توجه به دشواری دشواری و زمان‌بر بودن اثبات تقصیر برخی از کنوانسیون‌های بین المللی در مورد فعالیت‌های با احتمال خطر بالا همچون حمل و نقل مواد نفتی از طریق دریا مسئولیت محض را شناسایی نموده اند.

پیشگیری از آلودگی نفتی در حقوق ایران

یکی از حقوق مندرج در نسل سوم حقوق بشر حق بر داشتن محیط زیست پاک و سالم است که دولت‌ها می بایست سعی در حفاظت از آن داشته باشند. عملیات نفتی شامل اکتشاف، بهره‌برداری، توسعه، انتقال و تصفیه نفت بر محیط زیست آثار ویرانگری دارد و سبب آلودگی محیط‌زیست میشود. ایران دارای منابع نفتی است و طبق قانون اساسی باید از آن بهره‌برداری نماید. در این راستا حقوق داخلی قوانینی را برای عمل دولت ترسیم نمودند که از جمله می توان به ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی اجتماعی فرهنگی، ماده ۷۱ قانون برنامه چهارم توسعه و ماده ۱۲۵ و ۱۹۲ قانون برنامه پنجم توسعه، مصوبات شورای عالی حفاظت از محیط زیست مواد ۱۲ و ۱۳، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا و ماده ۱۱ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب اشاره نمود (۳۵).

در حقوق ایران در مواجهه با آلودگی نفتی و تخریب محیط زیست قوانین باید قوانین کارآمدتری تدوین و تشبیت گردد. چرا که قوانین فعلی هم جنبه بازدارندگی کمی دارند و هم نحوه جبران خسارت‌های زیست محیطی در آن مشخص نشده است.

از بررسی و تحلیل مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ایران می توان چنین استنباط کرد که نظریه تقصیر برای مسئولیت مدنی ناشی از تخریب و آلودگی و آسیب به محیط زیست از کارایی و جامعیت لازم برخوردار نیست (۳۶). برخی از کشورها قوانینی خاص را تصویب کرده اند تا زمینه ای برای مطالبه خسارت‌های زیست محیطی متحمل شده فراهم کنند (۳۷).

در حقیقت می توان گفت نظریه تقصیر در خسارت‌های زیست‌محیطی به گونه ای است که در عمل اثبات تقصیر را بسیار سخت نموده و عدم امکان جبران خسارت را در پی خواهد داشت.

موضوعات مهم، این پیمان می تواند حقوق، اطلاعات، مشارکت و عدالت را که حق دسترسی اساسی برای دموکراسی زیست محیطی است، پیش ببرد. علاوه بر این، این امر می تواند شرکتها را ترغیب کند که با دقت بیشتری در ارزیابی اثرات زیست محیطی پروژه‌های خود عمل کنند و وسیله ای برای مسئولیت-پذیری آنها در حفاظت از محیط زیست فراهم کنند (۳۲).

در عرصه بین المللی شرکتهای فراملی متاسفانه آسیب‌های جدی به محیط زیست وارد کرده اند. در این میان آنچه که باید از این موضوع پیشگیری نماید مانند تصویب قوانین و معاهدات بین المللی وجود ندارد. لذا در این زمینه نیاز اساسی به تصویب پروتکل است. همچنین باید خاطرنشان ساخت قوانین بین المللی موجود از ضمانت اجرایی قوی برای مقابله با شرکتهای چند ملیتی در مقابله با ورود خسارت به محیط زیست برخوردار نیست.

بررسی رویه در جبران خسار آلودگی‌های نفتی دریایی

در حالی که طی دهه‌های اخیر حوادث بزرگ آلودگی نفتی از نظر تعداد و اندازه کاهش یافته است، خطر احتمالی آسیب محیط زیست و خسارت اقتصادی ناشی از حمل و نقل نفت ناامید کننده است. به طور خاص، برای کشورهای در حال توسعه ساحلی و کشورهای در حال توسعه جزیره کوچک با اقتصاد به شدت وابسته به درآمد ماهیگیری و گردشگری، قرار گرفتن در معرض خسارت ناشی از حوادث آلودگی نفتی از مبدا کشتیک تهدید اقتصادی بالقوه مهم است (۳۳). حوادث مربوط به کشتی‌های نفتکش نشان دهنده اهمیت ایجاد رژیم مسئولیت در این خصوص است. به تدریج و با توجه به اعلامیه استکهلم ۱۹۷۲ بر روی ۱۹۹۲ و به خصوص پس از تصویب کنوانسیون حقوق دریاها در سال ۱۹۸۲ مفهوم محیط زیست مشترک محدوده حقوق دولت‌های ساحلی را نیز گسترده در ساخت به طوری که این دولت‌ها می توانند اقدامات اجرایی را علیه کشتی با پرچم‌های خارجی در بندر اعمال کنند حتی زمانی که آن کشتی متهم به ایجاد آلودگی در آب‌های آزاد و یا آبهای ساحلی دولت دیگری است، کنوانسیون حقوق دریاها، کشورها را متعهد به ایجاد ساز و کارهای قضایی و تدوین قوانین داخلی برای جبران خسارت زیان دیدگان می‌نماید. در کنوانسیون‌های بین المللی، مسئولیت مدنی بابت خسارت ناشی

که با انتخاب آن به شکل کامل‌تری می‌توان خسارات زیست محیطی وارد شده در گذشته را جبران نمود و از خسارات احتمالی آتی جلوگیری کرد (۳۸).

در حقوق ایران بر خلاف حقوق کشورهای پیشرفته امکان طرح شکایت و تشکیل دادگاه صالح در مواجهه با جرایم و اختلافات زیست محیطی بین‌المللی وجود ندارد. و حتی در صورت تشکیل در کشور ایران مشکلاتی چون وجود نظریه تقصیر و غیردولتی بودن یکی از ارکان دعوا و ... مانع از اجرای عدالت در این زمینه می‌باشد.

رویه دیوان عدالت اداری در بررسی پرونده‌های زیست

محیطی در حقوق ایران

در حقوق ایران رویه دیوان عدالت اداری در بررسی پرونده‌های زیست محیطی حاکی از آن است که توجه این دیوان بیشتر بر ضوابط عینی مندرج در قانون و چگونگی توجه به آنها در تصمیم‌گیری اخذ شده، متمرکز می‌باشد. در حقوق ایران صحت‌گذاری و شناسایی «حق بر محیط زیست سالم» یک مساله فرعی و حاشیه‌ای در آرای هیات عمومی دیوان عدالت به شمار می‌رود. بر این اساس می‌توان رویکرد پوزیتیویستی و موضوع‌گرایی دیوان در خصوص حقوق بنیادین (حقوق بشر و حقوق محیط زیست) را مورد تشویق قرار داد چرا که این حقوق در هیات عمومی دیوان عدالت اداری، تلویحا و به منزله قسمت استدلالی و تکمیلی رای و یامستقیم با وضوح مورد استناد این مرجع حقوقی کشور در ابطال مقررات دولتی قرار گرفته و جایگاه دیوان عدالت اداری را در حفظ و حراست از قانون اساسی نزد افکار عمومی و حقوقدانان به شکل موثری ارتقا داده‌است. حق بر محیط زیست سالم با اختصاص یافتن یک اصل قانون اساسی و قوانین عادی متعدد، الزام آور شده است (۴۰). "در قانون اساسی فرانسه منشور قانون اساسی محیط زیست از ۱۰ ماده تشکیل شده است (۴۱).

بر اساس استدلال‌های انجام شده صلاحیت دیوان عدالت اداری ایران در ابطال مقررات دولتی خلاف قانون اساسی است و این امر نیازمند حاکمیت قواعد حقوق عمومی در دعاوی مطرح در دیوان است. یکی از مشکلات موجود در این زمینه وجود دولت به عنوان یکی از ارکان آسیب به محیط زیست در ساخت جاده،

پیوستن ایران به برخی کنوانسیون‌های بین‌المللی مانند کنوانسیون مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی‌های نفتی دریایی که در آن مسئولیت مدنی آلودگی زیست محیطی را مبتنی بر نظریه مسئولیت محض می‌داند، سبب تعارض میان حقوق داخلی و اسناد بین‌المللی گردیده است (۳۶).

بنابراین مهم‌ترین مشکل حقوق ایران در زمینه این کنوانسیون عدم جبران خسارت می‌باشد چرا که در حقوق ایران جبران خسارت بر مبنای نظریه تقصیر در مسئولیت مدنی دولت است و لذا اثبات تقصیر در عمل ناممکن بوده و منجر به جبران خسارت نمی‌باشد.

قوانین پیشگیرانه و جبران خسارات زیست محیطی در

اتحادیه اروپا و حقوق ایران

در حقوق اتحادیه اروپا قانون محل وقوع خسارت زیست‌محیطی به عنوان قانون حاکم بر جبران آن‌ها در دعاوی بین‌المللی پذیرفته شده است. اما در کنار آن خواهان این امکان را دارند که در شبه جرم‌های فراسرزمینی قانون محل وقوع فعل مادی زیانبار را نیز در قالب قانون صلاحیت دار برگزینند. امکان انتخابی که ارتباط مستقیم آن با دو مبنای حقوقی یعنی پیشگیری از وقوع خسارت آینده و جبران کامل خسارات گذشته و مبنای اقتصادی یعنی تحمیل حداکثری هزینه‌ها به عوامل زیان‌دیده عامل زیان به اثبات رسید. در سال ۲۰۰۷ میلادی نخستین بار در حقوق اتحادیه اروپا ماده هفت قوانین متحدالشکلی معروف به روم ۲، قاعده حل تعارض یکپارچه ای وضع‌گردید که به سبب آن در جرایم و شبه جرایم فراسرزمینی بین دو قانون محل زیان و محل فعل زیانبار، امکان انتخاب وجود دارد (۳۸). هدف از دفترچه راهنمای اجرای مقررات زیست محیطی اتحادیه اروپا برای تهیه یک چارچوب برنامه ریزی و راهنمایی گام به گام در مورد رویکردها، اقدامات و فعالیتهای خاص است که می‌تواند در تضمین اجرای مؤثر و مطابق قانونی قوانین زیست محیطی اتحادیه اروپا کمک کند (۳۹).

در حقوق ایران این موضوع کاملا مسکوت بوده و هیچ موردی برای اشاره وجود ندارد اما با تشریح مبانی قاعده مشابه اروپایی حل تعارض و تطبیق مبانی آن با حقوق داخلی تا حدودی می‌توان این آزادی عمل را برای دادگاه‌های داخلی تجویز کرد به گونه ای

پروژه‌های عمرانی و ... می باشد. در این زمینه دیوان عدالت اداری چندان نقش تعیین کننده ای ندارد.

رویه قضایی کیفری ایران در خصوص محیط زیست

در کشور ایران قوانین کیفری فراوانی در ارتباط با آلودگی‌های محیط زیست وضع گردیده است که شامل اصل ۵۰ قانون اساسی، قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴، قانون مدیریت پسماندها مصوب ۱۳۸۳ که در زمره قوانین خاص محیط زیست می باشد (۴۲). میان حقوق داخلی محیط زیست و حقوق بین المللی محیط زیست ارتباط نزدیکی وجود دارد. تحولات و پیشرفت این دو رشته نیز در یک راستا می باشد. اگرچه در گذشته حقوق بین الملل محیط زیست تا حدود زیادی از حقوق داخلی محیط زیست برگرفته شده بود، اما در حال حاضر قضیه کامل بر عکس شده است و اثرگذاری حقوق بین الملل محیط زیست بر حقوق داخلی محیط زیست بیشتر گردیده است. کشورها از طریق تصویب یا الحاق به معاهدات بین المللی زیست محیطی، قواعد مندرج در آن‌ها را در نظام داخلی خود تصویب می کنند یا ممکن است با الهام از اسناد و رویه‌های هنجاری و غیرالزام‌آور بین المللی، اقدام به اصلاح قوانین گذشته یا وضع قوانین و مقررات جدید برای هماهنگی حقوق داخلی شان با نظام بین المللی گردند (۴۳). در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ حقوق ایران اقدام به وضع مواد قانونی مرتبط با محیط زیست نموده که ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی ارتباط تنگاتنگی با رویه کیفری آلودگی محیط زیست و تهدید علیه بهداشت عمومی دارد. ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی تنها ماده قانونی است که توسط قانونگذار داخلی در خصوص تهدید علیه بهداشت عمومی وضع گردیده است و می توان بیان داشت که این ماده از پر کاربردترین قوانین حقوقی در امور کیفری و جزای محیط زیست می باشد. اما با گذشت حدود دو دهه از وضع این قانون انتظار می‌رود این ماده مبسوط شده و مورد بازنگری جدی و منطبق با نیازهای روز تغییر یابد (۴۲).

قوانین بسیار خوبی در زمینه حفاظت از محیط زیست در ایران وجود دارد که می تواند راهگشا باشد اما آنچه در ایران به عنوان

معضل مطرح است عدم رعایت قوانین زیست محیطی بخصوص توسط شرکتهای پیمانکاری، دولت و حتی شرکتهای فراملی می باشد. بنابراین اگر قوانین بتوانند به گونه ای به تصویب برسند که از تخریب محیط زیست توسط دولت جلوگیری کنند بخش عظیمی از معضلات زیست محیطی حل می شود. یکی از راهکاری که می توان ارائه داد ورود قوه قضائیه و مخالفت با طرح‌های دولتی است که آسیب جدی به محیط زیست وارد می کنند.

بررسی علل ناکارآمدی و محدودیت‌های اجرایی رویه‌های

حقوق بین الملل محیط زیست در حقوق ایران

۱- نبود زیر ساخت های مناسب برای قانونگذاری عام در خصوص محیط زیست

با اهمیت ترین مسأله که در صحنه حقوق بین الملل محیط زیست و در موضوعات متفاوت در این حوزه وجود دارد، نبود زیرساخت‌های مناسب برای قانونگذاری عام است. از آنجا که تلاش برای به ثمر رسیدن تعهدات بین المللی چندجانبه طولانی، کم سرعت و چالشی می باشد که در جهت تبدیل شدن به یک قانون عام بستگی به تعهدات دولتها دارد و نیز کشورهایی که آن را تصویب کرده اند. بنابراین زمان طولانی قانونی شدن تعهدات چندجانبه توسط دولتها مطابق قوانین داخلی کارایی این معاهدات را با ابهام روبرو ساخته است.

حقوق عرفی نیز دست کم در معنای سنتی آن قادر به ایجاد قواعد عام الشمول برای واکنش سریع در قبال تغییرات و نیازهای موجود نمی باشد (۴۴). مهم ترین مشکلات ناشی از عدم وجود زیرساخت‌های حقوقی عبارت است از: تخریب محیط زیست به دلیل تولید سوخت‌های فسیلی و ایجاد تخریب‌هایی که به بارانهای اسیدی در گرم شدن دمای محیط زیست محلی و جهانی ایجاد می کنند، جاری شدن سیلاب‌ها، آلودگی آب و ایجاد اختلال در زندگی مردم، ایجاد فرسایش به دلیل ساخت جاده و راه، جنگل زدایی و از بین رفتن تنوع زیستی (۴۵).

۲- عدم برخورداری سازمان حفاظت محیط زیست از اختیارات گسترده نظارتی

یکی از خلاءهای عمده قانونی در شرح وظایف سازمان حفاظت محیط زیست به عدم برخورداری ساختن سازمان از اختیارات گسترده نظارت بر نحوه رعایت ضوابط محیط‌زیستی در اجرا، تضمین انجام ارزیابی محیط زیستی طرح‌های عمرانی و نظارت بر نحوه اجرای این طرح‌ها و فعالیتهای واحدهای تولیدی و خدماتی مرتبط با محیط زیست و توقف فعالیتهای مخرب محیط زیست باز می‌گردد. درخصوص تحلیل و ارزیابی پیامدهای محیط زیستی و الزام به انجام این ارزیابی در پروژه‌های عمرانی وظیفه قانونی مشخصی به سازمان حفاظت محیط زیست و دیگر نهادها اعطا نشده است. در خصوص وظیفه نظارتی نیز تنها ماده قانونی که به صورت محدود این اختیار را به سازمان اعطا می‌کند ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی است که سازمان را مکلف میکند که کارخانجات و کارگاههایی که موجب آلودگی محیط زیست را فراهم می‌کنند، اخطار رفع آلودگی دهد و در صورت عدم رعایت این اخطار از ادامه فعالیت آنها جلوگیری کند. در صورت اعتراض واحد آلاینده به این حکم، به موجب ماده ۱۲ این قانون، دادگاه در این خصوص تصمیم خواهد گرفت (۴۶).

برای جلوگیری از این مشکل می‌توان از سمن‌های زیست محیطی کمک گرفت. بهره‌گیری و توسعه سمن‌های زیست محیطی در دولت‌های یازدهم و دوازدهم با هدف کاهش مشکلات این حوزه قوت یافت به طوری که برخی تصمیمات و پروژه‌هایی که اجرایی شدن آنها احتمال آسیب به محیط زیست داشت با واکنش سمن‌ها رو به رو شد. سمن‌های محیط زیستی به جریان‌های داوطلبانه و خودجوشی اطلاق می‌شود که در راستای محافظت از محیط زیست در دهه‌های اخیر شکل گرفتند. اکنون ۷۷۲ سمن زیست محیطی در کشور فعالیت می‌کنند که ۸۰ سمن از این تعداد در تهران مشغول به کار هستند. با وجود این، تعداد و عملکرد سمن‌های زیست محیطی در برابر این حجم از چالش‌های محیط زیست کافی به نظر نمی‌رسد و نیاز به راهکارهای عملی برای توسعه بخشی به این نوع از سازمان‌ها احساس می‌شود (۴۷).

۳- ضعف قوانین و بخشنامه‌ها در ارزیابی زیست محیطی

بر اساس اصل (۵۰) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران "حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو فعالیتهای اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است." بند (۴) سیاست‌های کلی محیط زیست (ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری) بر "پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و جرم‌انگاری تخریب محیط زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده‌کنندگان و تخریب‌کنندگان محیط زیست و الزام آنان به جبران خسارت" تأکید دارد (۴۹). برای حل مشکلات باید دیدگاه‌های کلان و زیربنایی توسعه، مطابق با قانونمندی‌های موجود طراحی شده و هرگونه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های توسعه در چهارچوب حفاظت محیط زیست، منابع طبیعی و بهره‌وری از این منابع صورت بگیرد. علیرغم وجود قوانین متعدد در این زمینه به دلیل اشکالاتی مانند غیردائمی بودن، پراکندگی و عدم پوشش تمامی حوزه‌های مرتبط، تدوین و تصویب قانون دائمی، جامع و خاص ارزیابی پیامدهای زیست محیطی توسعه در کشور که سبب ایجاد یک نظام قانونمند مدیریت می‌گردد، امری ضروری به نظر می‌رسد (۵۰).

۴- ضعف و کارآمدی قوانین ایران و عدم توجه به معاهدات

زیست محیطی بین المللی در تدوین قوانین

بر اساس تحقیقات انجام شده در قوانین و مقررات ارزیابی پیامدهای زیست محیطی در ایران قیاس این قوانین با دیگر کشورها ملاحظه می‌گردد که علیرغم وجود قوانین و مصوبات اشاره شده، که به هر حال قابلیت و امکان قانونی کنترل و ارزیابی فعالیتهای موثر بر محیط زیست را دارند ولی به لحاظ اینکه اولاً اشکالاتی برای قوانین و مقررات به ویژه از جهت غیر دایمی و غیرعام‌الشمول بودن برخی از آنان وارد است و ثانیاً پراکندگی آنها در قوانین و مقررات مختلف، ضرورت تدوین و تصویب قانون دائمی و خاص ارزیابی پیامدهای زیست محیطی توسعه در کشور کاملاً احساس می‌شود (۵۱).

۵- ضعف در جبران خسارت‌های زیست محیطی

در ایران در مواجهه با مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی هوا و تخریب محیط زیست در حقوق ایران از نظریه تقصیر استفاده می‌شود. نظریه تقصیر بر خلاف نظریه خطر و یا نظریه مسئولیت مطلق، چندان کارآمد نیست. مهم‌ترین ایرادهای وارده بر نظریه تقصیر این است که اولاً ارزیابی خسارت‌های زیست محیطی در آن سخت است. دوماً اثبات رابطه و خسارت‌های زیست محیطی و آلودگی‌ها مشکل و در برخی موارد غیر ممکن است. سوماً خسارت‌های زیست محیطی انگیزه پایینی برای مطالبه و پیگیری خسارت‌های زیست محیطی دارد. چهارم در بسیاری موارد محیط زیست مال خصوصی نیست و لذا شرط تحقق مسئولیت مدنی یعنی نقض حقوق مالکیت فردی فراهم نیست. بنابراین در حقوق ایران برای جبران خسارت باید به لحاظ حقوقی تجدید نظر صورت گیرد (۴۸).

۶- سایر عوامل موثر

هنوز مشکلاتی بر سر راه اجرای معاهدات زیست محیطی بین المللی در حقوق ایران وجود دارد. مهم‌ترین معضلات و مشکلات اجرای معاهدات زیست محیطی در حقوق ایران به شرح زیر می‌باشد:

تغییر اقلیم و تغییرات آب و هوایی و تاثیر آن بر ناکارآمدی حفظ محیط زیست ایران

ابهامات و فقدان قوانین مناسب و متناسب با شرایط زیست محیطی با توجه به تغییر ماهیت جرایم و تاثیر آن

عدم جرم انگاری بسیاری از خسارات و آسیب‌های وارد کننده به محیط زیست و عدم بازدارندگی کافی مواردی نیز که جرم انگاری شده

عدم رعایت حفاظت محیط زیست توسط دولت و طرح‌های عمرانی دولتی توسط ادارات موسسات و نهادها جهت اجرای طرح‌های عمرانی

عدم حمایت حقوق ایران از سازمان‌های مردم‌نهادی که به حمایت و حفاظت از محیط زیست می‌پردازند

عدم توجه به مسئولیت مدنی ناشی از خسارات به محیط زیست و ناکارآمدی نظریه تقصیر در جبران خسارت در قوانین ایران

عدم اراده دولت‌ها برای همکاری موثر زیست محیطی با دولت جمهوری اسلامی ایران
تعارض برخی از قوانین بین المللی و معاهدات زیست محیطی با قوانین داخلی و حاکمیت دولت در جمهوری اسلامی ایران
عدم ضمانت اجرای قوانین و معاهدات زیست محیطی بین المللی مصوب در حقوق در ایران (۴۷)

نتیجه گیری

مهم‌ترین مشکل پیش روی اکثر کشورها در اجرای روبه‌های بین الملل محیط زیست در وهله اول مشکل حاکمیت مطلق کشورها است. چرا که بر اساس حقوق اساسی اکثریت قریب به اتفاق کشورها محیط زیست و طبیعت و منابع طبیعی تحت سیطره دولت قرار دارد. رویه‌های نوین بین المللی در برخی موارد در تعارض با منافع و حاکمیت دولت‌ها قرار می‌گیرد که این مسئله یک چالش جدی در این زمینه را فراهم کرده است. از آنجایی که دولت‌ها برای مدیریت محیط زیست و منابع طبیعی خود بر اساس اصل حاکمیت سرزمینی مختار هستند و در مقابل معاهدات کنوانسیون‌ها و رویه‌های بین الملل محیط زیست بهره برداری و استفاده از این محیط زیست و منابع طبیعی را محدود ساخته است. بنابراین رویه‌های بین المللی چه در عرصه حقوق بین الملل سیاسی با محدود کردن اصل حاکمیت مطلق و تبدیل آن به حاکمیت مطلوب و چه در عرصه حقوق بین الملل محیط زیست با تصویب کنوانسیون‌ها و معاهدات سعی نموده است سبب کاهش خسارات زیست محیطی به سایر کشورها را فراهم ساخته است. بنابراین با توجه به ارتباط تنگاتنگ میان حقوق بین الملل محیط زیست و حقوق داخلی زیست محیطی تحولات این دو با شتاب بیشتری و همسو با هم در حال پیشرفت است. در گذشته تاثیر پذیری حقوق بین الملل محیط زیست بر حقوق داخلی زیست محیطی بیشتر بود اما اکنون این تاثیرگذاری برعکس شده است و این حقوق بین الملل محیط زیست است که در جهت گیری حقوق داخلی زیست محیطی نقش به سزایی دارد. هم اکنون بسیاری از کشورها از جمله ایران به این معاهدات و کنوانسیون‌ها پیوسته‌اند و با تصویب آنها توسط مجالس قانون گذاری و یا از طریق

می‌گردد، دقیق‌تر، عادلانه‌تر و کارآمدتر و قابل اجراتر می‌باشد. چراکه دادرسان و قضات دادگاه‌ها از لحاظ تجربه، آموزش و تخصص از توانایی علمی و تجربی بالایی برای تحلیل موضوعات و صدور آراء دقیق برخوردارند. در ارتباط با اختلافات بین‌المللی و صلاحیت دیوان برای رسیدگی به دعاوی و اختلافات بین کشورهای نیز این موضوع صادق است. بنابراین، وجود شعب یا دادگاه‌های ویژه تخصصی در زمینه مسایل زیست محیطی در دیوان می‌تواند منجر به صدور آراء مستند، دقیق و مستدل گردد.

References

1. Zarei Sahar; Pourhashemi Seyed Abbas; Pornouri Mansour (1396), Development of International Environmental Law in the Light of International Judgments and Procedures, Environmental Science and Technology, Volume XIII, Number 3, p.21. (In Persain)
2. Duncan Brack (2001), International forums for non-compliance and disputesettlement in environment-related cases, Royal Institute of International Affairs 10 St James Square, London SW1Y 4LE, UK www.riia.org/Research/eep/eep.htm, p3.
3. Karo. Dominic, 1996, International Law in Practice, Taghizadeh Ansari. Mustafa (translation), Tehran, Qoms Publications, p. 259. (In Persain)
4. Pourhashemi. Seyed Abbas; Arghand, Spring, 2013, Generalities of International Environmental Law, Tehran, Justice Publishing, p.95.
5. Philippe Sands, 1999, International Environmental Litigation and Its Future, University of Richmond Law Review Volume 32|Issue 5, Article 7, p1640. (In Persain)
6. Mousavi, Seyed Fazlullah; Hosseini, Seyed Hossein; Mousavifar, Seyed

تصویب قواعدی برگرفته از این معاهدات سعی در الزام‌آوری آنها نموده‌اند. اما به نظر می‌رسد که با وجود همیت دولتها در سطوح مختلف بین‌المللی، ملی و منطقه‌ای برای اجرای کنوانسیون‌ها و معاهدات و پروتکل‌های زیست محیطی اما همچنان سیر مشکلات و تخریب‌های زیست محیطی پیش روی دولتها است. به نظر می‌رسد جنبه مسئولیت مدنی دولتها و اشخاص در جبران خسارات وارده ناشی از تخریب‌های زیست محیطی تا حدود زیادی بهبود یافته و کشورها بر اساس معاهدات بین‌المللی نظریه مسئولیت محض را برای جبران خسارات زیست محیطی برگزیده‌اند. اما در حقوق ایران جبران خسارات زیست محیطی بر مبنای نظریه تقصیر می‌باشد که این مساله یعنی اثبات تقصیر وارد کننده خسارت کاری بس مشکل است و نظام حقوقی مسئولیت مدنی و جبران خسارات زیست محیطی را در نظام حقوقی ایران با چالش مواجه ساخته است.

یکی دیگر از معضلات موجود در کشورهای مختلف عدم وجود رویه قضایی ثابت در پرونده‌های کیفری زیست محیطی می‌باشد. در حقوق ایران ضعف در قانونگذاری کیفری در مقابله با تخریب محیط زیست سبب مشکلات زیست محیطی فراوانی شده است. تنها قانون مصوب کیفری در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ ماده ۶۸۸ می‌باشد. این ماده تنها ماده قانونی است که توسط مقنن در خصوص تهدید علیه بهداشت عمومی انشا گردیده است. طبیعی است که این ماده به تنهایی پاسخگوی سبب عظیم مباحث و تخریبها و مشکلات زیست محیطی نیست. در مباحث بین‌المللی نیز جای یک دیوان صالح بین‌المللی برای رسیدگی به جرایم زیست محیطی که بتواند همه جوانب آن را دربرگیرد، خلی می‌نماید. دیوان عدالت اداری در حفظ و حراست از محیط زیست گامهای خوبی را برداشته است. بر اساس استدلال‌های انجام شده صلاحیت دیوان عدالت اداری در ابطال مقررات دولتی اگرچه خلاف قانون اساسی است اما توانسته در مقابل تخریب‌های زیست محیطی توسط دولت در صیانت از محیط زیست گامهای بلندی بردارد. یکی دیگر از مشکلات زیست محیطی در رسیدگی به دعاوی زیست محیطی در دادگاه‌ها چه در موضوعات ملی و یا بین‌المللی، آرای که از ناحیه شعب و دادگاه‌های تخصصی صادر

- Public Law Research Year 16 No. 44
Pages 130 148. (In Persain)
13. The Cartagena Protocol,
https://bch.cbd.int/protocol/background_introduction.
 14. CARTAGENAPROTOCOL
ONBIOSAFETY TO
THECONVENTION ON
BIOLOGICALDIVERSITY, TEXT
AND ANNEXESCartagena Protocol
on BiosafetyMontreal, 2000,
Montreal, 2000Copyright © 2000,
Secretariat of the Convention on
Biological DiversityISBN: 92-807-
1924-6.
 15. Laurence Boisson de Chazournes,
2005, Kyoto Protocol to the United
Nations Framework Convention on
Climate Change Kyoto, 11 December
1997,
<https://legal.un.org/avl/ha/kpccc/kpccc.html>
 16. Ryokichi Hirono and Heike Schröder,
2004, The Road to and from the Kyoto
Protocol: The Perspectives of
Germany and Japan, International
Review for Environmental Strategies
Vol. 5, No. 1, pp. 39 – 60, 2004 p58.
 17. Talaei, Farhad, Heidari, Elham (2014),
Obligations and Responsibilities of
Governments in the Field of
Environmental Protection and
Protection in Waste with Emphasis on
Hazardous Waste, Public Law
Research Quarterly, No. 45, pp. 165-
200. (In Persain)
 18. Sejal Choksi, 2001, The Basel
Convention on the Control
ofTransboundary Movements
ofHazardous Wastes and Their
Disposal:1999 Protocol on Liability
and Compensation, ECOLOGY LAW
QUARTERLY, Vol.28:509
 - Hosseini (2015), Principles of
International Environmental Law in
the Light of the Opinions of
International Legal Authorities,
Quarterly Journal of Public Law
Research, Year 17, No. 48, pp. 9-25.
(In Persain)
 7. Cheshmeh Khavar, Seyed Salahuddin
(2010), Sources of International
Environmental Law,
<http://mashadiali.blogfa.com/post/10> .
(In Persain)
 8. Abdollahi Mohsen 1389 The Principle
of Joint but Different Liability in
International Environmental Law
Quarterly Law Research Twelfth Year
No. 29 Page 205. (In Persain)
 9. Rio Declaration on Environment and
Development, The United Nations
Conference on Environment and
Development, Rio de Janeiro from 3 to
14 June 1992,
<https://www.cbd.int/doc/ref/rio-declaration.shtml>, article 11.
 10. Abdollahi Mohsen 2010 Climate
Change Reflections on United Nations
Strategies and Legal Measures Law
Quarterly Journal of the Faculty of
Law and Political Science Volume 40
Number 1 pp. 193-213. (In Persain)
 11. Darabpour, Mehrab (2010),
International Civil Liability of
Governments in the Cartagena
Biosafety Protocol, Law Research
Journal, First Year, No. 1, pp. 41-71.
(In Persain)
 12. Kazemi Najafabadi Abbas
Eskandarian Hassan 2014 Legislative
requirements of governments in the
labor protocol and the degree of
adherence of the government of the
Islamic Republic of Iran to these
requirements Quarterly Journal of

- Canada geese over Millbrook Marsh - Photo by Charles Andrew Cole, p9.
26. Ramezani Ghavamabadi Mohammad Hossein 1390 Prevention and suppression of environmental crimes in the light of the actions of non-governmental organizations in the Iranian legal system Legal Journal of Justice Year 75 No. 75 Pages 199 to 224. (In Persain)
 27. Bahrami Ahmadi, Hamid; Alamkhani, Azam (2014), Fundamentals of Government Civil Liability for Environmental Pollution Quarterly Journal of Legal Knowledge of Public Law Third Year No. 7 Pages 95 to 113. (In Persain)
 28. Ramezani Ghavamabadi Mohammad Hossein 2014 From Ownership to Sovereignty A Comparative Study of the Environment in Islamic Law and Jurisprudence Bi-Quarterly Journal of Civil Law Knowledge, Third Year, No. 1, pp. 1-12. (In Persain)
 29. Bahrami Ahmadi, Hamid; Alamkhani, Azam (2013), Reflections on the Practical Aspects of Civil Liability Lawsuits Against the Government Against Environmental Damages, Quarterly Journal of Public Law Knowledge, Second Year No. 5, pp. 83-101. (In Persain)
 30. PREPARED BY Ms. Elena Fasoli, Queen Mary University of London, 2015, Study on the Possibilities for Non-governmental Organisations Promoting Environmental Protection to Claim Damages in Relation to the Environment in Four Selected Countries, UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice
 19. Talaei Farhad Heidari Elham 1394 The Role of Internationally Competent International Organizations in Combating Environmental Pollution from Waste Journal of Legal Studies, Shiraz University, Volume 7, Number 2, Pages 123-171. (In Persain)
 20. Liub, Fei Renb, Wenlin Yvonne Linb, †, Jing-Yuan Wang, 2015, Review Article A review of municipal solid waste environmental standards with a focus on incinerator residues Alec, International Journal of Sustainable Built Environment (2015)4, P167.
 21. Khoeini, Ghafoor; Shahrzad, Onq; Jafari Harandi, Mahshid (2015), Civil Liability for the International Transfer of Hazardous Waste and its Disposal in Iranian Law and the 1999 Additional Protocol, Basel Board, Private Law Research Quarterly, Third Year, No. 10, pp. 67-100.
 22. Shahbazi Aramesh 1394 Environmental Challenges Due to the Collection and Accumulation of Carbon Dioxide under the Seabed Quarterly Journal of Public Law Research Seventeenth Year No. 49 Pages 85 – 105. (In Persain)
 23. Farantouris Nikolaos E (2009), The International and EU Legal Framework for The Protection of Wetlands with Particular Reference to The mediterranean Basin, Mqjicel, Vol. 6
 24. Salimi Turkmani Hojjat 1390 A Study of the Environmental Problem of Lake Urmia from the Perspective of International Environmental Law Strategy Magazine No. 58 20 Years Pages 120 77 202. (In Persain)
 25. WETLAND SCIENCE AND PRACTICE, 2013, VOL. 30, NO. 4,

- Journal of Islamic Human Rights Studies Year 4 No. 9 Pages 133-151. (In Persain)
36. Khoeini Ghafoor Karami Saeed 2014 Civil Liability Due to Environmental Pollution in Anfal Bi-Quarterly Journal of Civil Law Knowledge Third Year No. 1 Pages 59-70. (In Persain)
 37. CMS Cameron McKennaMitre House,1996, Study of Civil Liability Systems for RemediyingEnvironmental Damage, 160 Aldersgate StreetLondon EC1A 4DD, p9.
 38. Mir Hosseini, Seyed Majid; Khamesipour, Farsima (2016), Law on Civil Liability Claims Due to Environmental Damage in EU and Iran Law, Journal of Strategy No. 73, Twenty-Third Pages, pp. 73-92. (In Persain)
 39. Handbook on the Implementation of EU Environmental LegislationEdited by Hulla & Co Human Dynamics2015-2016. ISBN 978-92-79-62013-3doi:10.2779/51324, P10.
 40. Rahmatollahi, Hossein and Shirzad, Omid (2014), The Right to a Healthy Environment in the Judicial Procedure of the Court of Administrative Justice, Bi-Quarterly Journal of Islamic Human Rights Studies, Third Year, No. 6, pp. 97-107. (In Persian)
 41. Access to justice in environmental matters – France, 2005, https://e-justice.europa.eu/content_access_to_justice_in_environmental_matters-300-fr-en.do?member=1
 42. Nejat Seyed Amin Dabiri Farhad 1394 Investigation of Criminal Challenges Arising from the Implementation of Article 688 of the Islamic Penal Code Journal of Legal Studies Shiraz in Environmental mattersTask Force on Access to Justice, https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/a.to.j/AnalyticalStudies/TFAJ_Study_env_damage_final.pdf, p4.
 31. Solh Chi, Mohammad Ali; Mohammadi, Mehrdad (2015), Environmental Obligations of Transnational Corporations in International Environmental Law Quarterly Journal of Public Law Research Sixteenth Year No. 46 Pages 81-99. (In Persain)
 32. Olivia Bonner, Geneva-based intern, 2018, Protecting Rights through a Transnational Corporate Accountability Treaty, <https://www.ciel.org/protecting-rights-transnational-corporate-accountability-treaty/>,
 33. UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT Liability and Compensation for Ship-Source Oil Pollution: An Overview of the International Legal Framework for Oil Pollution Damage from Tankers Studies in Transport Law and Policy - 2012 No. 1 P1.
 34. Nouri Yoshatloui, Jafar Agha Seyed Jafar Kashfi, Mona (2014), Rights and Duties of Governments to Prevent and Compensate Marine Pollution Due to Oil Transportation in the Light of International Documents, Quarterly Journal of Public Law Research No. 16, No. 44, pp. 175-198. (In Persain)
 35. Momeni Rad Ahmad Bani Nasim 4 Observance of the country's environmental regulations and considerations in the exploitation of oil resources in order to respect the right to a healthy environment Bi-Quarterly

47. Zabihian, Fereshteh (1396), The Extensive Contribution of Semen in Environmental Protection, <https://www.irna.ir/news/82780379> (In Persian)
48. Manvari, Seyed Massoud, 2005, Environmental Impact Assessment, Tehran: Aftab Publishing, p.124. (In Persian)
49. Cabinet Office (2017), Proposal for Environmental Impact Assessment Plan, <http://cabinetoffice.ir/fa/news/3195> (In Persian)
50. Cabinet Office (2017), Proposal for Environmental Impact Assessment Plan, <http://cabinetoffice.ir/fa/news/3195> (In Persian)
51. Dabiri, Farhad; Kiani, Mozhdeh (2001), A Study of Preventive Laws and Regulations, including Environmental Impact Assessment in Iran and Several Industrialized Countries, Journal of Environmental Science and Technology, Volume 9, Number 4, pp. 107-109. (In Persian)
- University Volume 7 Number 2 Pages 173-197. (In Persian)
43. Case. Alexander et al., 2000, Environmental Law, Habibi. Mohammad Hassan (translation), Tehran, University of Tehran Press, Volume One, First Edition, p.97. (In Persian)
44. Jalalian, Askar (2015), Insufficiency of International Law and International Environmental Law in Protection of the International Environment, Strategy Quarterly, No. 75, p.25.
45. Evaluation Brief, The Nexus Between Infrastructure and Environment from the Evaluation Cooperation Group of the International Financial Institutions, Independent Evaluation Group Knowledge & Evaluation Capacity Development The World Bank, 2007, p vii. (In Persian)
46. Abdollahi, Mohsen; Faryadi, Massoud, 2010, Legal Challenges of the Environmental Protection Organization of Iran, Environmental Sciences, Seventh Year, No. 4, p. 143 (In Persian)